

ФОРМИРАНЕ НА ЛИЧНОСТНА ТОЛЕРАНТНОСТ В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

доц. д-р Антон Стойков

Тракийски университет, Педагогически факултет,
България, Стара Загора 6010, ул. Армейска 9,
stoykov70@abv.bg

Абстракт

В доклада се анализират в теоретичен и в практически аспекти някои основни закономерности на процеса на формирането на личностна толерантност в предучилищна възраст. Върху основата на основните постановки в теорията и практиката на нравственото възпитание в предучилищна възраст е предложена методика за формиране на личностна толерантност в предучилищна възраст, включваща в себе си условно разделени блокове – *ценностно-мотивационен, когнитивен, емоционално-волеви, личностно-поведенчески*. В съдържанието на всеки блок са посочени съответните дейности, чрез които следва да бъде реализиран в рамките на педагогическия процес в съвременната детска градина.

Ключови думи: *личностна толерантност, методика, педагогически дейности.*

FORMATION OF PERSONAL TOLERANCE IN PRE-SCHOOL AGE

Stoykov Anton Penchev,

Associate Professor, PhD

Trakia University Stara Zagora, Bulgaria
stoykov70@abv.bg

Abstract

The Report deals, in theoretical and practical aspect, with some essential regularities in the process of personal tolerance formation in pre-school age. On the basis of the main concepts in the theory and practice of moral education in pre-school age, a methodology for the formation of personal tolerance in pre-school age is proposed, encompassing conditionally divided blocks – *value motivational, cognitive, emotional-volitional, and personality and behavioural*. Indicated in the content of each block are the relevant activities through which this block should be implemented within the pedagogical process in the contemporary kindergartens.

Key words: *personal tolerance, methodology, pedagogical activities.*

Толерантността в съвременното ни общество има особено значение, тъй като встъпва и като норма за социално поведение от една страна и като общочовешка ценност от друга. Разглеждана като феномен тя е предмет на широк кръг от научни изследвания с междудисциплинарен и межкултурен характер.

Предучилищната институция от своята позиция на социален институт притежава неограничени възможности да възпитава у децата основите на толерантно поведение поради неоспоримия факт, че именно периода на предучилищното детство се явява като сензитивен за нравственото формиране на личността и в частност за възпитаването на толерантност. Доказателство за това са изследванията на Е. Петрова, С. Динчийска, Д. Гюров, Я. Коломински, Е. Кравцова, Ж. Пиаже, I.Kohlberg, E. Turiel, G. Allport и др.

Въпреки това обаче в психолого-педагогическата литература все още липсват достатъчно научни трудове, насочени към задълбоченото изучаване на процеса на формирането на толерантността като личностно качество на децата от предучилищна възраст. Във връзка с това

възниква и необходимостта от теоретичното обосноваване на необходимостта от възпитаването на толерантността като личностно качество на децата от тази възрастова група.

Педагогът в детската градина по силата на редица обективни причини се явява като ключов фактор при осъществяването на този процес като основното влияние той осъществява посредством своята личност, която се явява като обект на подражание от децата. В този смисъл от особена значимост се явяват неговите индивидуално-психологически особености, способстващи проявите на толерантното му поведение в процеса на педагогическото взаимодействие с децата.

В съвременната система на предучилищното образование в нашата страна все още не се използват в най-пълна степен възможностите на възпитателно-образователния процес от гледна точка на формирането на толерантността като личностна характеристика на децата от предучилищна възраст. Като една от основните причини за това може да се посочи и недостатъчен брой научни разработки, съдържащи в себе си методическите и съдържателните аспекти на целенасочения педагогически процес, ориентиран към възпитаването на личностна толерантност у тях.

Н. Асташова счита, че толерантността се явява като психосоциална характеристика на личността и се свързва с уважително отношение към чуждото мнение, лоялност при оценката на постъпките и на поведението на другите хора, готовност за разбиране и за сътрудничество при разрешаването на въпроси на междуличностното, груповото и международното взаимодействие.

За А. Коен толерантността изисква от индивида да се съгласява с идеи и с начин на живот, които не одобрява и даже са несъвместими с неговите собствени идеи и начин на живот.

В най-общ план при дефинирането на толерантността от гледна точка на психологията могат да се изведат следните нейни компоненти:

- Отказ от доминиране и от насилие;
- Готовност за приемане на другия, такъв, какъвто е;
- Признаване на равенството между различните хора;
- Способност за емпатия;
- Способност за конструктивно разрешаване на конфликтни ситуации;
- Способност да се изразяват собствените чувства без това да се съпровожда с агресия или насилие;
- Интерес към особеностите на другия.

Толерантността като личностна характеристика има своя собствена структура, в която се включват съподчинени компоненти. В психологията традиционно сложните обекти и явления се разглеждат като триада от следните компоненти: когнитивен, емоционален и поведенчески.

От гледна точка на мотивите на личността, свързани с проявите на толерантност, М. Уолцър посочва следните водещи мотиви: пасивност, свързана с нежеланието за противопоставяне или усещането за безмисленост на противопоставянето; безразличие; морален стоицизъм, позволяващ проява на любопитство към чуждите заблуждения; възприемане на различията като обществено благо и възторжена поддръжка на всяко многообразие.

С. Братченко разглежда толерантността като сложен комплексен и многокомпонентен психологически феномен, в който като ключово се явява личностното основание, включващо ценности, смисли и нагласи, формиращи се по пътя на създаването на необходимите условия.

Осъзнаването на собственото поведение и свързаното с това личностно самопознание се явяват като едни от главните новообразувания в периода на предучилищната възраст. Децата от

трета и четвърта възрастови групи започват да разбират какво умеят и какво не умеят, започват адекватно да осъзнават собствената си позиция в системата от отношения с възрастните и с връстниците, опитват се да оценяват и изразяват вътрешните си преживявания.

На базата на това детето започва да осъзнава все по-добре своя социален статус и значимостта на личностните си качества. На тази база протичат процеси на формиране на обобщено отношение към самото себе си и на обобщено отношение към обкръжаващите. Нараства контролът върху собственото поведение и подчиняването му на определени правила.

По протежение на предучилищната възраст детето все по-силно започва да осъзнава принадлежността си към детската група и все по-често започва да проявява активности, свързани с проявата на съвместни усилия, насочени към постигането на социално-значими резултати. Това всъщност е основата за зараждането и развитието на психологическите предпоставки, върху които следва да се формира личностната му толерантност.

Е. Клепцова извежда структурата на толерантността от гледна точка на дейността подход. От тази позиция авторът посочва следните компоненти на личностната толерантност: мотивационно-ценностен, когнитивен, емоционален и поведенчески.

Мотивационно-смысловия компонент включва приемането на ценности като ненасилие, доминиране на мотиви за помощ, любов, сътрудничество, снизхождение.

Когнитивния компонент се изразява в умението за правилна оценка на ситуацията, в рефлексия. Основен негов показател се явява разбирането като главна съставна на рефлексивното съзнание и мислене. То лежи в основата на приемането и задължително носи личностен смисъл.

Емоционално-волевия компонент се състои в умението да се преодоляват раздразнителността, невъздържаността, проявите на самообладание и на саморегулация.

Поведенческият компонент се проявява в асертивното поведение на човека, характеризиращо се със следните три основни характеристики: увереност в себе си и готовност да се поема отговорност за собствените действия; конструктивен подход към разрешаването на проблемите; стремеж да не се засягат чуждите интереси.

Върху основата на тези компоненти а също така и на основните положения в теорията и практиката на нравственото възпитание в предучилищна възраст можем да предложим методика за формиране на личностна толерантност в предучилищна възраст, включваща в себе си следните условно разделени блокове:

1. **Ценностно-мотивационен.** Основна негова задача е да формира у детето мотивационна готовност за проява на личностна толерантност а също така да му помогне да осъзнае необходимостта от това. Този компонент се свързва с усвояването на ненасилието като ценност, с разбирането на смисъла от това да се прави добро, да се приемат различните. В основата на мотивацията за прояви на личностна толерантност следва да залегнат мотиви за оказване на помощ, за сътрудничество, за проява на отстъпчивост и т.н.

Основни методи за организация на този блок могат да бъдат стимулирането на толерантно поведение чрез поощрения и наказания а също така и етическите беседи.

Беседата предполага подбора на такива теми за събеседване, които по своето съдържание са близки до жизнения опит на децата от предучилищна възраст и ги подбуждат към изказването на толерантни съждения и оценки. Съдържание на етическата беседа могат да бъдат отношенията между децата в групата, действията и постъпките на герои от художествени произведения, произведения на изобразителното изкуство. Когато беседата е построена върху конкретни факти от детския живот то в началото педагогът следва да разкаже за постъпката на определено дете,

след което да предложи на децата да разкажат за своето поведение в аналогични ситуации. Правилното ръководство на етичката беседа следва да бъде насочено към това да се помогне на децата самостоятелно да осмислят ситуацията и да достигнат до правилните изводи. Етичката беседа може да бъде интегрирана с четене на художествено произведение, показ на илюстративен материал, демонстрация на филм.

2. Когнитивен. Основна задача на този блок следва да бъде у детето да бъдат сформирани първоначални нравствени представи за личностната толерантност, разглеждана като общочовешка ценност. Тази задача определя до голяма степен и съдържанието на този блок, в което следва да се включат формирането на умения, свързани с правилното разбиране от страна на детето на произтичащото около него. Това от своя страна изисква то да се научи да съотнесе предмета на познание към своите собствени знания и към собствения си жизнен опит.

В рамките на този блок основният организатор на познавателната дейност на детето и педагогът, чиято основна задача в случая е да подпомогне детето да придобие знания за толерантната култура като общочовешка ценност. Основни методи за организирането на когнитивния блок могат да бъдат обсъждане на литературни произведения, включващи морални дилеми, убеждение, упражняване в нравствени постъпки

Особено място следва да бъде отделено на художествената литература, оказваща огромно въздействие върху чувствата и върху мисленето на детето. Е. Данкова посочва, че при възприемането на художествена литература детето вижда пред себе си определена картина, конкретна ситуация, образ, преживява описаните събития и колкото по-силни са неговите преживявания, толкова по-богата е неговата представа за действителността.

Обсъждането на морални дилеми изисква от децата самостоятелен анализ на условията на проблемната ситуация и търсенето на средства за нейното разрешаване. Препоръчва се на децата да се предлагат ситуации, в които те нямат възможност за стандартно разрешаване на проблема.

Важно условие за възпитаване на личностна толерантност в рамките на този блок е организирането от страна на педагога на срещи с най-различни хора в специално организирана педагогическа среда.

Организацията на познавателната дейност в никакъв случай не следва да се ограничава единствено върху територията на детското заведение а следва да бъдат използвани и всички възможности на дейностите извън него.

3. Емоционално-волеви. Основни задачи на този блок са развитието на умение за контрол на собствените действия и постъпки, осъзнатото спазване на обществените правила, изграждане на умения за самоконтрол и за самооценка. На тази база в съдържанието на този блок следва да се формират следните умения: за самоконтрол и за саморегулация; за комуникативна толерантност; за прояви на емпатия; за прояви на уважение и на интерес; за търпение.

Основни методи за организация на емоционално-волевия блок могат да бъдат игровите, които в най-пълна степен способстват развитието на емоционално-волевите качества. Посредством игровата дейност детето опознава нравствените изисквания, учи се да общува с връстниците си. В играта то усвоява разнообразни социални роли и модели на социални отношения. Ориентирането в играта на връстника, интереса и вниманието към него в процеса на

съвместната игрова дейност, стремежа да се опознаят неговите особености имат важна роля при формирането на личностната толерантност.

4. **Личностно-поведенчески.** Основна задача на този блок е у детето да се формират умения и навици за проява на личностна толерантност спрямо представителите на различни националности и култури, свързани с възможността за прилагането на натрупаните от него знания за толерантното поведение на практика.

Личностно-поведенческият блок е ориентиран и към овладяването на способности за позитивно взаимодействие, към създаването на позитивни личностни нагласи, към понижаването на нивата на агресивност и на тревожност.

Основни методи за организация на този блок могат да бъдат рефлексията, корекцията на поведение, самокорекцията, убеждението.

Активизацията на рефлексията може да се осъществи посредством похвати за устна рефлексия-свободни изказвания, отразяващи отношението на детето към действителността, собствено изпълнение на творчески задания, разсъждения по предложена тема.

Методът на корекция на поведението цели да създаде условия, предразполагащи детето към корекция на своето поведение спрямо околните. Тази корекция може да бъде извършена върху основата на съпоставянето на постъпката на детето с общоприетите норми, на анализа на последствията от постъпката. В качеството на модификация на този метод може да се посочи и примера на педагога, който следва да се явява като пример за толерантно поведение.

Всички тези условно разделени блокове кореспондират с виждането, че предучилищната възраст се явява като начален етап при формирането на личностната толерантност, която предполага способност за позитивно взаимодействие спрямо обкръжаващите, а също така уважение към техните национални, културни, религиозни особености.

От важно значение при формирането на личностна толерантност в предучилищна възраст се явява и поощрението, което педагогът следва да използва при ежедневното си педагогическо взаимодействие с децата. То е насочено към поощряването на толерантни постъпки от децата и съдейства за развитието у тях на морални качества и стремеж към закрепването им. В резултат от реализирането му у децата се натрупва и се затвърждава толерантен нравствен опит. В предучилищна възраст поощрението може да бъде под формата на похвала, одобрение, благодарност, награда.

Ефективното използване на поощрението като метод във връзка с формирането на личностна толерантност в предучилищна възраст предполага спазването на следните изисквания:

- то трябва да се прилага с отчитане на това, какво значение има дадената постъпка не само за самото дете, но и за другите;
- степента на поощрението и честотата на използването им следва да са реципрочни на стремежа и на старанието на детето да постъпва толерантно. Важно е да бъдат забелязвани дори и малките постижения, особено ако детето полага усилия поведението му да стане по-приемливо от останалите;

- не следва да се хвалят едни и същи деца. В резултат на това те привикват към постоянното внимание на възрастните и започват да се отнасят недружелюбно към успехите на връстниците си.
- преди да бъде поощрено детето, педагогът следва да си даде сметка доколко то заслужава похвала. При това трябва да се вземат под внимание неговите възраст, степен на лични усилия, общественото значение на толерантното му поведение, конкретната му постъпка.

В заключение следва да се отбележи, че базовите ценности на личността започват да се формират в периода на предучилищното детство чрез процесите на възпитание и на образование. Една от основните задачи, стояща пред съвременната детска градина е подготовката на самостоятелни личности, притежаващи не само определен запас от знания, умения и навици, но и притежаващи високо ниво на личностна толерантност, стояща в основата на изграждането на собствена жизнена позиция. Необходимо е формирането на личностната толерантност да започне още от периода на ранното детство, в самото начало като доброжелателност, като умение за съобразяване на собственото поведение с определени правила и норми, като интерес към различието, като способност за осъзнаване на сходството между всички хора.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Асташова Н.А. (2003) Проблема воспитания толерантности в системе образовательных учреждений // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): сборник научно-методических статей. 2-е изд., стереотип. М.: Издательство Московского психологосоциального института; Воронеж: НПО «МОДЭК», С. 7
2. Братченко С.Л. (2003) Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление. Красноярск. - 156 с.
3. Данькова, Е.Н. (2008)= Педагогическая технология формирования ответственности у детей старшего дошкольного возраста [Текст]:дис. ...канд. пед. наук / Е.Н. Данькова. - Челябинск. - 157 с.
4. Зырянова, СМ., Каратаева, Н.А., Кисилева, Г.М., Дашкова, Л.Л. (2008) Социально-нравственное воспитание детей дошкольного возраста: учебное пособие Шадринск.
5. Клепцова Е.Ю. (2004) Психология и педагогика толерантности. М.: Академический проект.
6. Cohen, A. (2004) What toleration is. Ethics, 115, pp. 68-95.
7. Walzer, M. (1997) On Toleration. Castle Lectures in Etics, Politics and Economcs ,Yale University Press.